

Priča o tvornici Gikil iz Lukavca zadovoljava sva pravila žara: nonšalantna država, nezajažljivi strani investitor, potencijalna ekološka bomba i neizvjesna sudbina 1.000 radnika.

Incident u Global Ispat Koksnoj Industriji Lukavac u kojem je 70 kubnih metara amonijeve vode s primjesama katrana isteklo u obližnju rijeku Spreča, već je mjesec dana glavna tema u Lukavcu, zajednici od pedesetak hiljada ljudi. Eksplozija rezervoara za pročišćavanje katranske vode u kojoj su ozlijeđena tri čovjeka, podsjetila je kako GIKIL više od godinu dana radi bez okolinske dozvole. Mada se ne radi o jedinom incidentu u posljednje vrijeme, ova eksplozija odjeknula je glasnije no obično jer su reagirale nadležne institucije, odnosno Tužilaštvo Tuzlanskog kantona, uhitivši direktora Dabašeša Gangulija zbog počinjenja kaznenih djela zagađenja okoliša, dok je Federalna uprava za inspekcijske poslove Sarajevo izdala Rješenje o obustavi rada fabrike zbog nesavjesnog poslovanja – štetnog za okoliš. Također je najavljeno kako GIKIL neće dobiti novu okolinsku dozvolu dok se ne ispune svi zahtjevi.

Iz Inspekcije prilikom zatvaranja fabrike nisu krili nezadovoljstvo Upravom: “Naglašavamo da je GIKIL jedan od najnedisciplinovanijih privrednih subjekata u Federaciji Bosne i Hercegovine, te da je Federalna uprava za inspekcijske poslove kod ovog privrednog subjekta u kontinuitetu vršila inspekcijske nadzore, a u periodu nakon 1.1.2015. godine kada su okolinskom dozvolom GIKIL-u smanjene granične vrijednosti emisija, samo iz oblasti zaštite okoliša obavljeno je preko 20 inspekcijskih nadzora, gdje unatoč izrečenim upravnim mjerama i prekršajnim sankcijama za nepravilnosti nije ostvaren značajniji stepen poštivanja i zakonitosti rada. Jedinu zakonski mehanizam koji prema GIKIL-u do jučerašnjeg dana nije upotrijebljen je mjera obustave rada”. Početkom kolovoza uhićeni direktor pušten je da se brani sa slobode, no izrečene su mu mjere zabrane napuštanja BiH i oduzet mu je pasoš. Fabrika je zatvorena do ishoda nove okolinske dozvole, koju je Uprava tražila i dobila odbijenicu, da bi u drugom krugu proces ishoda dozvole ipak prepustili konzultantima. Odnedavno se sve češće govori o zatvaranju fabrike kao vjerojatnom ishodu budući da GIKIL još nije riješio ni jedan od problema.

Štete i sanacije

Šteta po okoliš u međuvremenu se sanira, pri čemu su napori uloženi neposredno nakon nesreće urodili plodom. No, fabrika je i dalje zatvorena, te se sada strahuje za nastavak rada i očuvanje oko 1.000 radnih mjesta, budući da vlasnici još uvijek nisu uložili sredstva nužna za poštovanje standarda zaštite okoliša. Osim straha kako će oko hiljadu ljudi ostati bez zaposlenja, izlivanje materija opasnih za okolinu i zdravlje ljudi izazvalo je zabrinutost. Već sljedeći incident ako stanje ostane isto, može, kako to kaže stanovnik Zejnil Suljkanović,

potencijalno eskalirati u katastrofu sličnu onoj koja se desila u Bhopalu u Indiji, 1984. godine, kada je curenje gasa iz fabrike pesticida ubilo više od dvije hiljade i otrovalo oko 500 hiljada ljudi.

Mada odgovornost za katastrofu u Bhopalu nikada nije zvanično ustanovljena, objašnjenje zbog čega se i kako desila katastrofa tih razmjera skriveno je u odnosima vlasnika i institucija. Global Steel Holdings Ltd, firma koja stoji iza GIKIL-a usko je povezana s ArcelorMittalom iz Indije, jer je direktor GSH-a brat od Lakšmi Mittala (vlasnik ArcelorMittala) trenutno najvećim proizvođač čelika na svijetu, i ujedno jedan od glavnih kupaca GIKIL-ovih proizvoda. Odgovornost vlasnika za katastrofu u Bhopalu i ekološki katastrofalnu situaciju u Lukavcu, svodi se na loše održavane fabrike, nedovoljne investicije (naročito u ekologiju i sigurnost) te nezainteresovanost institucija za sankcionisanje industrijskog zagađenja. Bez obzira na to što je u Lukavcu malo moguća katastrofa bhopskih razmjera, činjenica je kako GIKIL već niz godina posluje ne samo na rubu zakona već i van društveno odgovornog poslovanja kontinuirano trujući i okolinu i ljude.

Kontroverzno klupko propusta

Još od kad je Global Infrastructure Holdings Ltd-a 2003. godine, postao vlasnik 30% posto kapitala Koksno Hemijskog Kombinata Lukavac, poslovanje ove fabrike može se opisati kao kontraverzno. GIKIL je dakle kompanija osnovana ugovorom o partnerskom odnosu KHK Lukavac i britanske kompanije GSHL, u omjeru 70:30 posto udjela u vlasničkom kapitalu, gdje je upravljanje u omjeru 51:49 posto dodijeljeno inostranom partneru koji je bio obavezan investirati u obnovu i održavanje fabrike. Međutim, da bi stekao pravo upravljanja GSHL trebao je prvo provesti ulaganja, što se nikad nije desilo. Umjesto toga, u prvom ugovoru napravljen je sada osporavan aneks prema kojem GSHL odmah stječe upravljačka prava. U međuvremenu, GSHL je izgubio ukupno 172 milijuna američkih dolara težak arbitražni dužnički spor u Londonu sa firmom Stemcor likvidiranoj odlukom suda na otoku Britanskom Manu, a koja se sada zove Moorgate. GSHL je tako stvorio solidarni dug jer Stemcoru odnosno Moorgateu garantira i svojom imovinom u GIKIL-u.

Radi toga je, s ciljem solidarne naknade od 5 miliona KM državni KHK protiv GIKIL-a u januaru ove godine podigao tužbu Općinskom sudu Tuzlanskog kantona. Tužba je krajem augusta povučena bez navođenja razloga. No, prema priopćenju Zuhdije Hasanhodžića, direktora KHK-a, ta je tužba bila tek taktika kupovanja vremena Mittalu, na čije je naređenje navodno i podignuta s ciljem da on u tom periodu spasi svoju imovinu kojoj prijete ovrha u slučaju sa Stemcorom. No, to nije jedina tužba u koju su upletena oba subjekta. Naime u Beču se u arbitražnom postupku istovremeno vodio spor o vlasničkim pravima nad GIKIL-om. Taj je spor također okončan; zbog toga što nijedna strana nije platila sudske troškove. I

ovo je bila taktika odugovlačenja jer je prekidom ovog spora ponovno nadležan Općinski sud u Tuzli koji se svojevremeno bio proglasio nenadležnim zbog određenih pravnih stavova iznesenih u zaključenom ugovoru, a koja se tiču arbitražnog postupka. Postupak utvrđivanja vlasništva pokrenula je država je zbog izostanka investicija u ime kojih je novi vlasnik na nerazjašnjen način dobio apsolutnu kontrolu.

Oboljenja uzrokovana benzenom

Mada je sve vrijeme poslovanje GIKIL-a bilo puno nepravilnosti karakterističnih za tranzicijska društva (zbog kojih je 2017. godine održan višednevni štrajk) država se, sve do nedavno, kada je opstanak fabrike doveden u pitanje, pokazala kao popustljiv suvlasnik. To je, osim nezainteresovanosti za kontrolisanje zaduživanja, stavljanja nekretnina pod hipoteke, i investiranje, o čemu su bh. mediji već pisali, značilo i potpunu nezainteresovanost za posljedice koje ova fabrika ostavlja na okolinu. Industrija koksna najveći je zagađivač u Lukavcu – aromatski spojevi, vrlo opasni za zdravlje ljudi, specifični su ostaci sagorijevanja u koksari koja još ne posjeduje sistem za mjerenje emisija. EU standard kvalitete vazduha, fleksibilan u odnosu na vrlo konzervativne standarde Svjetske zdravstvene organizacije, definiše kako godišnja srednja emisija benzena smije iznositi do 5 mg/m³, dok okolinska dozvola GIKIL-a dozvoljava hiljadu puta veće emisije ovog gasa. Čak i mala količina benzena može biti opasna po ljudsko zdravlje, a posljedica kontinuirane izloženosti ovim spojevima značajno povećava rizik obolijevanja od leukemije i bolesti disajnih organa. Mada detaljna socio-demografska statistika oboljelih od ovih bolesti ne postoji ili nije dostupna, šestogodišnja studija djece oboljele od leukemije liječenih na Klinici za onkologiju Univerzitetsko-kliničkog centra Sarajevo, pokazala je kako su trećina njih stanovnici Tuzlanskog kantona. Osim iz Tuzlanskog, većina pacijenata dolaze iz Sarajevskog, te iz dva industrijska kantona, Zeničko-Dobojskog i Srednjobosanskog. Postojeći sistem mjerenja kvalitete vazduha uspostavljen u Bosni i Hercegovini analizira samo nekoliko pokazatelja – u Lukavcu tek jedna stanica mjeri kvalitet vazduha, i niti jedna kontrolisana emisija nije specifična za industriju u toj sredini. Jedna od obaveza GIKIL-a iz okolinske dozvole bila je uspostaviti sistem mjerenja, analize i kontrole zagađenja, ali ova obaveza nije ispunjena, zbog čega emisije gasova i cjelokupno zagađenje trenutno niko ne kontroliše.

Neizvjesna radna mjesta

Čak i uz uspostavljen sistem mjerenja i kontrole zagađenja, i investicije u održavanje fabrike, ova industrija veliki je zagađivač. Što je starija i lošije održavana takozvana koksna baterija, veća je emisija gasova. Gradnja trenutno aktivne koksne baterije započeta je i gotovo u cijelosti završena 1991. godine, ali je tek nakon rekonstrukcije zvanično započela s radom 2004. godine. Indikativna je činjenica kako je okolinska dozvola izdana 2012. godine

postavila znatno manja ograničenja emisije gasova do 2014. godine (dozvoljene emisije benzena u navedene dozvoli veće su 500 hiljada puta od EU standarda) čime je ostavljeno vrijeme neophodno da se zagađenje smanji na nivo koji regulišu nacionalni standardi zagađenja vazduha. Mada nije poznato koje sve obaveze nisu ispunjene, intenzivan, karakterističan slatkast miris benzena koji se svakodnevno osjeti u vazduhu, ne ostavlja sumnju kako je zagađenje vazduha značajno veće nego sto bi smjelo biti. Ali koliko je zagađenje i koje posljedice dugotrajno zagađenje ostavlja na zdravlje ljudi, niko ne zna. Također treba napomenuti da je koksara, od kad je u januaru 2017. istekla petogodišnja okolišna dozvola, radila bez okolišne dozvole. Tek kada se nakon niza incidenata dogodio ovaj posljednji, institucije su umjesto odlaganja rokova u kojima bi GIKIL ispunio ranije zahtjeve, zauzele drugačiji stav.

GIKIL je nakon jednog ranijeg incidenta instalirao u februaru ove godine kupljen sistem za mjerenje emisija. Bez obzira na to i nastavak rada fabrike, egzistencija oko hiljadu radnika i dalje je neizvjesna. Još je manje izvjesno može li sistem za mjerenja emisija potaknuti smanjenje zagađenja. To je dugotrajna borba s vjetrenjačama, ili u ovom slučaju s industrijskim dimnjacima, koju obično vode ljudi koji su je već izgubili, nadajući se kako će eventualno iz toga ostvariti neku korist. Ali kako god se završila ova epizoda, svi njeni akteri će naći neku korist - svi osim ljudi koji žive u blizini industrije, čiji ih intenzivni mirisi sa svakim udisajem golicaju, i malo po malo nagrízaju zdravlje. Većini njih to je cijena koju moraju platiti za koliko-toliko dostojnu egzistenciju.

Izvor: bilten.org